

Küçük Said Paşa: Sultan II. Abdülhamid'in Gölgesi

Zekerîya Kurşun

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024, 415 sayfa, ISBN: 978-625-6385-99-3.

Reyyan ŞENGÜL*

Tarihin öznesi insandır,⁴ cümlesini anlamak açısından biyografiler yol gösterici nitelikte metinlerdir. Zira tarih, salt olayların anlaşılmasıyla değil, olayların başrollerinin anlaşılmasıyla anlam kazanabilecek bir sahadır. Bu bağlamda devreye giren tarihî biyografiler, başrolün şahsiyetini de okura tanıtmayı bakımından hem tarihî karakterlerin insan olduklarının unutulmaması için acımasızca yargılanmasını önlemekte hem de meselelere vukûfiyeti arttırmaktadır. Bu noktadan ele alındığında Küçük Said Paşa'nın biyografisi, polemiklere oldukça müsait bir döneme, Sultan II. Abdülhamid devrine ışık tutmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Zekerîya Kurşun, ele aldığı dönemin siyasi çalkantılarını, Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki talihsizliklerini, içerideki anlaşmazlıklarını, Sultan'ın şahsında toplanan ve onu müspet/menfi birçok yaftaya müsait hâle getiren özelliklerini Küçük Said Paşa üzerinden okumayı bu eserle mümkün kılmıştır. Zira Paşa, devletin bu çalkantılı döneminde tam dokuz kez sadarete getirilmiş, Paşa'nın devri artık geçmiş diye nitelendirilmeye başladığında büyük önem atfedilecek hususlara imzasını atarak tarih sahnesinde oldukça mühim bir rol oynamıştır.

Toplam dokuz bölümden müteşekkil olan eserin ilk bölümü Said Paşa'nın ailesini ele alarak başlayıp,

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, reyyan.sengul@stu.fsm.edu.tr

⁴ İmadüddin Halil, *İslam'ın Tarih Yorumu*, çev., Ahmet Ağırakça (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 149.

çocukluğuna ve eğitimine yer verdikten sonra Paşa'nın Sultan Abdülhamid ile tanışmadan önceki kariyerini ele almaktadır. Paşa'nın gazetecilik süreci ele alınırken dönemin ufak çaplı bir kültürel okumasını yapmayı da mümkün kılan bu bölüm, Paşa'nın karakteriyle ilgili, ilerleyen sayfalarda daha açık görülebilecek birtakım hususiyetlere dair küçük ipuçları sunmaktadır.

İlerleyen sayfalarda değinilen çarpıcı hususlardan biri, Paşa'nın Kânûn-ı Esâsî üzerindeki rolüdür. Metnin bu kısmında Kânûn-ı Esâsî'nin de üzerinde duran Kurşun, anlatımını Paşa'nın bu husustaki rolü ile kısıtlamayı okurun döneme hâkim olmasını sağlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzunu zedeleyen 93 Harbi'nde Paşa'nın ve Sultan II. Abdülhamid'in rolüne de değinilen eserde, Sultan'ın harbe karşı duruşu okuyucuya arşiv belgeleri ile desteklenerek sunulmaktadır. Paşa da Sultan da düşüncelerinde haksız çıkmamış, yine de Paşa savaşın sorumlusu olarak yaftalanmaktan kurtulamamıştır. Bu mesele, mevkisi dolayısıyla Paşa'nın birçok eleştiriye ve sorumluluğa tâbi tutuluşunun göstergesi mahiyetindedir.

Tarih araştırmaları, keşfedilmeyeni ortaya çıkardığı ölçüde heyecan verici ve sürükleyici bir mahiyete bürünmektedir, denilebilir. Bu bağlamda, eserde keşfedilen birçok hususun yanı sıra en çok dikkat çeken hususlardan biri muhakkak "II. Abdülhamid'e Çizilen Yeminli Yol Haritası" başlığının altında yer alan, Kurşun'un Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu, anlaşılması güç bir belgenin aktarımıdır. Bu belgede, Sultan II. Abdülhamid'in çevresinde güvenilir bulunduğu dört kişiden müteşekkil bir komisyon oluşturduğu ve onlardan mühim meselelere dair arızalar beklediği aktarılmaktadır. Bu kısımda mezkûr Sultan'ın Paşa'ya gönderdiği mektubun da satırların arasına eklenmesi, okura meselenin heyecanını bire bir hissedebilme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca encümen üyelerinin teklifi ve Sultan'ın yorumunu bir tablo hâline getirerek sayfalarına ekleyen yazar, okuruna alışlageldik tarih eserlerinin dışında bir okuma deneyimi sunmaktadır.

Eserde dönemin olaylarından ziyade Paşa'nın icraatlarının değerlendirildiği bir bölüme de yer verilmiş olması, Paşa'nın devlete olan katkılarının okura aktarılması bakımından önemlidir. Zira Paşa, eserden anlaşıldığına göre döneminin atmosferinin ve mevkisinin bir getirisi olarak okların hedefindeki bir şahsiyettir. Bu durumun Paşa'nın icraatlarına gölge düşürmesini önleyen bölümde, polis teşkilatının yeniden düzenlendiğinden, merkezî idarede işleri kolaylaştıracak alt birimlerin oluşturulduğundan bahsedilmektedir. Dersaadet Osmanlı Anonim Su Şirketi nizamnamesini de yürürlüğe koyan Paşa'nın yalnızca bunlarla sınırlı kalmadığı, malî hususlarda ve eğitim, kültür gibi entelektüel alanlarda da yenilikler yaptığı da belirtilmektedir. Hazine-i Evrak çevresinde yapılaşmaya da önlem alan Paşa, resmî belgelerin korunmasını sağlayarak bu hususa verdiği önemi de ortaya koymaktadır. Bu bölüm, Paşa'nın ticarî, ziraî ve sınaî alanlardaki icraatlarına da yer vererek devam etmekte, Hariciye Teşkilatında yapılan birtakım değişiklikleri ele alıp sınır meselelerine de değinerek son bulmaktadır.

Paşa'nın mâzûliyet yıllarının okura aktarıldığı satırlar, Paşa'nın özel hayatına yer vermesi bakımından dikkat çekicidir. Konağı için ayrıca bir başlık açılarak bu bağlamdaki hususlar okura aktarılmaktadır.

Sarayla da bağlantıları bulunan Paşa'nın damadı Safvetî Zeki Bey'e de yer verilen bu bölümde, Paşa'nın ailesine olan düşkünlüğü gözler önüne serilmektedir. Yedinci bölümün belki de en etkileyici alt başlıklarından biri olan "Sergüzeşt-i Şapurî" başlığı, Paşa'nın birtakım kuşkularından ötürü İngiliz Sefaretine sığınmışını, Sultan'ın güvencesiyle oradan dönüşünü ele almaktadır. Yazarın burada Paşa'nın meseleye dair şahsî ifadelerini okura bire bir sunması, okurun Paşa'nın pişmanlığını hissetmesini sağlamaktadır. Bu yıllarda Paşa yine de saraydan uzak kalmamış, layihalarını iletmeye devam etmiştir. Bir yandan da Sultan'ın sadaret tekliflerini reddeden Paşa'nın bu belirsiz tavrının cüretini Sultan'ın kendisine olan sevgisinden aldığı düşünülmektedir. Paşa'nın Sultan'a yazdığı, dostane olarak nitelenebilecek bir mektupla son bulan bu bölüm, Paşa ve Sultan arasındaki ilişkinin sıradan bir sadrazam-padişah ilişkisi olmadığını, ikisinin birbirine duydukları güven ve dostluğu okura bir kez daha hissettirmektedir.

Sultan'ın asla böyle bir sonuca varılacağını düşünmeden açtığı mekteplerden yetişme subayların gerçekleştirdiği II. Meşrutiyet hareketini de ele alan eser, bu kısımda bir nevi Sultan'ın yalnızlığını gözler önüne sermektedir, denilebilir. Bu çalkantılı süreçte Sultan'ın Said yahut Kâmil Paşa'yı göreve getirmek istediği, iki paşanın da bu görevi istemediği ancak Said Paşa'nın belirli şartlar altında yedinci sadaretini kabul ettiği fakat iki hafta kadar kısa bir süre içerisinde Paşa'nın görevinden istifa ettiği aktarılmaktadır. Sultan, en güvendiği adamlarından biri tarafından yalnız bırakılmıştır. Bir süre sonra da Sultan II. Abdülhamid haledilmiş, yeni bir döneme geçilmiştir. Paşa ise âyan reisliğine atanmıştır. Bu bölümün dikkat çekici alt başlıklarından biri de Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid'in halinde oynadığı roldür. Bu hususta sorular yönelten yazar, devrin ortak görüşlerine de yer vererek, cevabı okura bırakmayı tercih etmektedir.

Paşa'nın fikirleri, şahsiyeti, ölümü, mirası ve ailesini ele alarak sonuç bölümüyle eser son bulmaktadır. Bu bölümde, önceki bölümlerde de değinilen, Paşa'nın layihaları daha tafsilatlı ele alınarak okurun Paşa'nın fikrî dünyasına nüfuzu sağlanmışır. Ayrıca Paşa'nın fikrî çıktılarının bir başlık altında bütün hâlinde incelenmesi, okurun zihninde çok daha net bir Said Paşa portresinin oluşmasını sağlamaktadır. Paşa'nın evlâd ü ıyalinin de son derece titizlikle takip edilmeye çalışıldığı bu bölüm, eserin tartıştığı birtakım soruları da ele alarak okura veda etmektedir.

Küçük Said Paşa, akıcı üslubu ve sade dili ile okura bir dönem okuması sunmakla birlikte Sultan II. Abdülhamid'in en mühim sadrazamlarından birini yakından tanıma fırsatı da sunmaktadır. Paşa ile Sultan arasındaki yazışmaların bire bir verilmesi, Sultan'ın Paşa hakkındaki müspet ifadelerinin metinde sıklıkla geçmesi, ilişkilerinin samimi dinamiğinin okura da geçmesini sağlamaktadır. Yer yer fotoğrafların eklenmesi, okurun hayal dünyasında meseleleri canlandırarak, okuduklarının kalıcılaşmasına vesile olmaktadır. Eserde göze çarpan bir husus ise dizgi hatasıdır. Metnin içerisinde *a.g.m.* kısaltmasının yanlışlıkla verildiği birkaç sayfa bulunmaktadır. Bu küçük hatanın sonraki baskılarda düzeltileceği muhakkaktır.

Kurşun'un da belirttiği üzere oldukça kapsamlı bir çalışmanın ürünü olan bu eser, arka planında ne denli kaliteli bir çalışmanın olduğunu okura hissettirmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere Hazine-i Evrak'ın muhafazasına dair önlemler alan Said Paşa'nın, Osmanlı Arşivi'nin ustaca kullanılarak, arşiv belgelerinden bir biyografisinin inşa edilmiş olması gelecek neslin tarihçilerine örnek teşkil eden mahiyetiyle birlikte, Paşa'nın evrakı muhafaza çabalarının ileride kendisinin tarih sahnesindeki rolünün anlaşılmasında kolaylık sağladığını gözler önüne sermektedir. Okur, zaman zaman yazarın Paşa ile kalbî bir bağ kurduğu, Paşa hakkındaki olumsuz meselelerde Paşa'yı haklı bulmaya daha yatkın olduğu hissine kapılsa da, meselelerde dönemin ulaşılabilen menfi ve müspet her kaynağına yer verilmiş olması bu hissi ortadan kaldırmaktadır.

Yakın Çağ Osmanlı tarihine ilgi duyan tüm okuyuculara tavsiye edilebilecek bu kitap, Sultan II. Abdülhamid'i daha yakından tanımak için büyük bir fırsat olarak nitelendirilebilir. Yalnızca dönem okuması maksadıyla değil, metodoloji bakımından da her tarih öğrencisinin incelemesi gereken *Küçük Said Paşa*, akademik üslubun soğuk sularında yüzmeden de akademik bir eser ortaya konulabileceğine bir delil olacak mahiyettedir.